

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМІВ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Бакуліч О.О., кандидат технічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна, bakulich.elena@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5700-0576

Голоденко В.О., Національний транспортний університет, Київ, Україна, f-v-o@ukr.net, orcid.org/0000-0002-8009-3539

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC MANAGEMENT'S MECHANISMS

Bakulich O.O., Ph.D., National Transport University, Kyiv, Ukraine, bakulich.elena@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5700-0576

Holodenko V.O., National Transport University, Kyiv, Ukraine, f-v-o@ukr.net, orcid.org/0000-0002-8009-3539

Постановка проблеми. У сучасних умовах підприємство має дбати не тільки про економічне, а й екологічне управління. Завдяки розвитку еколого-економічного управління визначено поняття механізму управління як сукупності процедур прийняття управлінських рішень. Досягнення системою поставленої мети вирішується через низку принципів, методів та механізмів управління. Механізми еколого-економічного управління еколого-економічними системами можуть формувати єдиний механізм управління лише за умови їхнього комплексного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління еколого-економічними системами відображені у розробках вітчизняних та зарубіжних вчених: О. С. Віханського, Є. В. Глушенка, Е. М. Короткової, Л. Лайкерта, А. І. Наумова, А. Маслоу, Д. Макгрегора, М. Мескона, М. Альберта, М. Хедоурі, Г. А. Резнік, У. Тейлора, А. Файоля, Р. А. Фатхутдінова та ін. Різноманітність авторських підходів до трактування поняття «управління еколого-економічною системою» призвело до неоднозначності визначення терміна. З одного боку, він розуміється як спосіб організації виробництва та екологічно безпечної продукції, пов'язаний із безпекою еколого-економічної системи, а з іншого боку – як нове екологічне мислення, напрям на усвідомлення еколого-економічних перспектив розвитку. На наш погляд, з позиції комплексного підходу управління стійкістю еколого-економічної системи визначається як цілісна сукупність економічних, соціальних, інституційних та екологічних методів, механізмів та інструментів управління, що забезпечують збереження певної структури еколого-економічної системи, підтримку режиму її діяльності, а також реалізацію сталого розвитку.

Метою роботи є загальний огляд механізмів еколого-економічного управління як сукупності взаємопов'язаних економічних, технічних, соціальних і природних факторів у довкіллі.

Результати дослідження. Екологічне управління є предметом досліджень різних галузей науки: біології, медицини, фізики, хімії, математики, економіки, соціології. Останнім часом, як самостійний розділ менеджменту став виділятися екологічний менеджмент [1].

Сукупність процедур і правил, що регламентують взаємодію учасників певної (організаційної, соціально-економічної, еколого-економічної) системи визначено як механізм її функціонування. Механізм – система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності. Вужчим є поняття механізму управління – сукупності процедур прийняття управлінських рішень [2]. Таким чином, механізми функціонування та механізми управління визначають, як поведуться учасники та як вони приймають рішення.

Базова модель еколого-економічного управління, яка представлена на рисунку 1, включає в себе учасників трьох типів:

- органи управління;
- підприємства;
- навколишнє середовище.

Рисунок 1 – Базова модель еколого-економічного управління
Figure 1 – Basic model of environmental and economic management

Джерело: сформовано автором на основі досліджень.

Органи управління зацікавлені як в економічних досягненнях управління підприємством, так і в забезпеченні необхідного рівня безпеки. Їхні можливості заключаються у встановленні умов діяльності підприємств (призначення штрафів, надання пільг тощо).

На якісному рівні завдання органів управління полягає у виборі таких умов діяльності підприємств, які спонукали б останніх обирати дії, що призводять до найбільш вигідних для керуючих органів результатів.

Підприємство та навколишнє середовище як учасники моделі еколого-економічного управління зв'язані між собою. Їх зв'язок – це інтегрована охорона навколишнього середовища, мається на увазі екологічна політика підприємства, зведена в один ряд з першочерговими пріоритетами компаній. Таким чином, підприємство проявляє максимальну ініціативу у справі зниження навантаження на навколишнє середовище, що виражається у використанні ним екологічно чистих технологій, сировини, відходів тощо. Таке підприємство проводить активну екологічну діяльність, системно перешкоджаючи виникненню забруднення навколишнього середовища.

Специфіка завдань еколого-економічного управління полягає в наступному:

- результати діяльності керованих суб'єктів багатоаспектні (є, як мінімум, дві складові результатів – «економічна» та «екологічна»), які схильні до впливу безлічі неконтрольованих, невизначених і випадкових факторів;

- інтереси різних керуючих органів можуть не тільки не співпадати з інтересами підприємств, а й суперечити один одному;

- витрати на регулярне отримання достовірної та повної інформації досить великі;

- подібні системи не можуть самостійно відстоювати свої інтереси, їх реакція має інерційний характер і відбувається з затримкою;

- суттєвими, а багато в чому і вирішальними, є інституційні обмеження (нормативно-правова база) діяльності підприємств та їх взаємодія з державою [3].

Досягнення системою поставленої мети вирішується через низку принципів, методів та механізмів управління. Виходячи з особливостей функціонування еколого-економічної системи, управління нею має базуватись на наступних принципах:

- екологічної безпеки;
- використання найбільш ефективних та маловитратних ресурсозберігаючих технологій;
- раціональності та обґрунтованості у прийнятті природоохоронних рішень;
- забезпечення сталого розвитку [4].

Система механізмів управління складається з механізмів, що реалізуються в рамках підсистемної організації еколого-економічної системи. Іншою умовою, якій має відповідати система

механізмів управління, є організаційна структура управління, що склалася, відповідно до рівня організації еколого-економічної системи. Дослідження управління еколого-економічними системами та використання комплексного підходу призвело до створення наступної класифікації механізмів управління.

Усі механізми розділені так:

1) механізми підсистемної організації еколого-економічної системи: екологічні, економічні, соціальні та інституційні;

2) механізми рівнів організації управління, які поділяються на механізми державного, регіонального та місцевого рівнів. Цілі та завдання еколого-економічної системи кожного організаційного рівня визначає вибір системи механізмів управління [5].

Механізми еколого-економічного управління включають нефіскальні методи, до яких належать такі інструменти: законодавча база з охорони навколишнього природного середовища, екологічний контроль, екологічне страхування, екологічна експертиза, екологічний моніторинг, аудит, екологічні норми та вимоги.

Механізми управління екологічною підсистемою розглядаються на трьох організаційних рівнях управління: державному, регіональному та місцевому. Державний рівень організації механізмів встановлює державні екологічні стандарти та веде моніторинг і контроль еколого-економічної системи всієї країни. Регіональний та місцеві рівні організації здійснюють лише екологічний моніторинг та контроль, оскільки не мають права встановлювати власні нормативи у галузі природоохоронного законодавства.

Механізми управління економічною підсистемою включають способи та прийоми економічного впливу на еколого-економічну систему через систему ринкових, податкових та фінансових інструментів впливу. Вони також застосовуються на кожному рівні управління. Ця система механізмів спрямована на стимулювання природоохоронної діяльності організацій у межах еколого-економічної системи, включає екологічні та ресурсні податки та систему екологічного страхування [6].

Механізми управління соціальною підсистемою є способами та видами діяльності громадських груп та держави у сфері охорони навколишнього середовища. Діяльність природоохоронних організацій (акції, пікети, виступи тощо) та громадська екологічна експертиза не є прямими способами та механізмами управління еколого-економічною системою, проте їхня діяльність сприяє включенню механізмів управління, що впливають безпосередньо на органи управління та підприємства регіону. Держава, як особлива форма організації суспільства, у межах соціальної підсистеми може здійснювати діяльність із підтримки дослідницьких розробок у сфері охорони навколишнього середовища. Це пов'язано з тим, що такі дослідження у всіх розвинених країнах світу підтримує держава, а не підприємства. Крім того, державою проводиться й екологічноспрямована політика зайнятості, яка полягає в організації та фінансуванні громадських робіт у сфері охорони навколишнього середовища.

До механізмів управління, що формуються в рамках інституційної підсистеми, належать методи інституційного регулювання, що здійснюються органами державної влади та підприємствами відповідно до природоохоронного законодавства. Ця система механізмів передбачає вибудовування системи законодавства у сфері використання природних ресурсів та екології, взаємодію органів управління з підприємствами, органів управління між собою та незалежну оцінку екологічної документації та діяльності екологічного менеджменту. Розподіл механізмів за рівнями організації управління також залежить від повноважень та можливостей органів управління [7].

Дана класифікація механізмів управління стійкістю еколого-економічної системи відповідає, з одного боку, підсистемної організації еколого-економічної системи, з іншого боку, структурної ієрархії еколого-економічних систем. Такий комплексний підхід до управління дозволяє зводити в єдине ціле цілі та завдання стійкості еколого-економічних систем національного, регіонального та локального рівнів.

Механізми еколого-економічного управління еколого-економічними системами можуть формувати єдиний механізм управління лише за умови їхнього комплексного використання. Механізми управління стійкістю еколого-економічної системи виконують низку функцій:

– функцію стимулювання, пов'язану із створенням мотивації підприємств із проведення екологічної діяльності;

- функцію перерозподілу екологічної діяльності, продукції та забруднень між підприємствами;
- функцію регулювання екологічної діяльності, продукції та забруднення підприємств та організацій;
- контролюючу функцію, пов'язану з діями контролю екологічної діяльності, продукції та забруднення;
- акумулюючу функцію, яка полягає у створенні необхідного фінансового та екологічного резерву у разі порушення стійкості еколого-економічної системи [8].

Висновки. Таким чином, механізми еколого-економічного управління спрямовані на досягнення стійкості та дозволяють раціонально планувати та ефективно розробляти програми розвитку для підприємства. Вони є складним комплексом економічних, екологічних, соціальних та інституційних обмежень. Розподіл механізмів за рівнями організації управління дає змогу визначити компетенції органів управління кожного рівня у межах їх еколого-економічних систем. Крім того, це сприяє полегшенню роботи щодо узгодження інтересів органів управління та збільшує ефективність їх роботи. Використання запропонованої системи механізмів управління сприяє більш ефективному управлінню стійкістю еколого-економічної системи, а також плануванню її показників розробки програм розвитку для підприємства.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Екологічний менеджмент [Текст]: навч. посібник / (Семенов В. Ф., Михайлюк О. Л., Галушкіна Т. П. та ін.); за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк – К. : Центр навчальної літератури, 2014. – 407 с.
2. Шевчук, В. Я. Екологічне управління [Текст] : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2014. – 430 с.
3. Fischer-Kowalski M. Methodology and Indicators of Economy-wide Material Flow Accounting / [Fischer-Kowalski M., Krausmann F., Giljum S., Lutter S. and others] // Journal of Industrial Ecology. – 2011. – Vol. 15. – P. 855–876. doi:10.1111/j.1530-9290.2011.00366.x
4. Токмакова І.В. Механізми підвищення еколого-економічної ефективності управління підприємством: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / І.В. Токмакова; Укр. держ. акад. залізн. трансп. – Х., 2016. – 20 с.
5. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура [Електронний ресурс] / А.А. Малицький // Рубрика: Соціум. Наука. Культура. Економіка. – Режим доступу: <http://intkonf.org>
6. Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : навч. посіб. / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. – К. : КНЕУ, 2011. – 228 с.
7. Денисенко М. П. Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку : посіб. / М. П. Денисенко. – К. : МАУП, 2012. – 80 с.
8. Bakulich Olena, Holodenko Viktoriia, & Zaiats Olga. (2021). ENVIRONMENTAL-ORIENTED MODEL OF INTEGRATED MANAGEMENT. International Journal of Innovative Technologies in Economy, (1(33)). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7471

REFERENCES

1. Ekolohichnyy menedzhment [Tekst]: navch. posibnyk / (Semenov V. F., Mykhaylyuk O. L., Halushkina T. P. ta in.); za red. V. F. Semenova, O. L. Mykhaylyuk – K. : Tsentr navchal'noyi literatury, 2014. – 407 p.
2. Shevchuk, V. YA. Ekolohichne upravlinnya [Tekst] : pidruchnyk / V. YA. Shevchuk, YU. M. Satalkin, H. O. Bilyavs'kyu. – K. : Lybid', 2014. – 430 p.
3. Fischer-Kowalski M. Methodology and Indicators of Economy-wide Material Flow Accounting / [Fischer-Kowalski M., Krausmann F., Giljum S., Lutter S. and others] // Journal of Industrial Ecology. – 2011. – Vol. 15. – P. 855–876. doi:10.1111/j.1530-9290.2011.00366.x
4. Tokmakova I.V. Mekhanizmy pidvyshchennya ekoloho-ekonomichnoyi efektyvnosti upravlinnya pidpryyemstvom: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06.01 / I.V. Tokmakova; Ukr. derzh. akad. zalizn. transp. – KH., 2016. – 20 p.
5. Malys'kyu A. A. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm upravlinnya

pidpryyemstvom: sutnist' ta struktura [Elektronnyy resurs] / A.A. Malys'kyi // Rubryka: Sotsium. Nauka. Kul'tura. Ekonomika. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org>

6. Hreshchak M. H. Vnutrishniy ekonomichnyy mekhanizm pidpryyemstva : navch. posib. / M. H. Hreshchak, O. M. Hrebeshkova, O. S. Kotsyuba; za red. M. H. Hreshchaka. – K. : KNEU, 2011. – 228 p.

7. Denysenko M. P. Ekonomika pidpryyemstva: poshuk shlyakhiv rozvytku : posib. / M. P. Denysenko. – K. : MAUP, 2012. – 80 p.

8. Bakulich Olena, Holodenko Viktoriia, & Zaiats Olga. (2021). ENVIRONMENTAL-ORIENTED MODEL OF INTEGRATED MANAGEMENT. International Journal of Innovative Technologies in Economy, (1(33)). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7471

РЕФЕРАТ

Бакуліч О.О. Сутнісна характеристика механізмів еколого-економічного управління / О.О. Бакуліч, В.О. Голоденко // Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». Науковий журнал. – К. : НТУ, 2022. – Вип. 4 (54).

Стаття присвячена дослідженню та визначенню сутнісних характеристик механізмів еколого-економічного управління. Запропонована базова модель еколого-економічного управління. Пояснена специфіка завдань еколого-економічного управління. З'ясовано, що досягнення системою поставленої мети вирішується через низку принципів, методів та механізмів управління. Розглянуто розподіл механізмів на рівневі та підсистемні. Визначено функції механізмів управління стійкістю еколого-економічної системи, які розглядаються на трьох організаційних рівнях управління: державному, регіональному та місцевому. Механізми еколого-економічного управління еколого-економічними системами можуть формувати єдиний механізм управління лише за умови їхнього комплексного використання.

Об'єкт дослідження – механізми еколого-економічного управління.

Метою роботи є загальний огляд механізмів еколого-економічного управління як сукупності взаємопов'язаних економічних, технічних, соціальних і природних факторів у довкіллі.

Методи дослідження – використано широкий спектр теоретичних та емпіричних методів наукового пізнання: теоретичне узагальнення – при з'ясуванні змісту визначення «механізм еколого-економічного управління»; синтез – у розробці базової моделі еколого-економічного управління.

Проаналізовано, що підприємство та навколишнє середовище, яке відіграє важливу роль у комплексній моделі еколого-економічного управління, є інтегрованим захистом навколишнього середовища, що відноситься до екологічної політики компанії, узгодженої з головними пріоритетами компанії.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в представлених пропозиціях ефективних форм механізмів еколого-економічного управління. Розподіл механізмів за рівнями організації управління дає змогу визначити компетенцію органів управління кожного рівня в межах їх еколого-економічних систем. Крім того, це полегшує роботу з узгодження інтересів органів управління та підвищує ефективність їх роботи. Використання запропонованої системи механізмів управління сприяє більш ефективному управлінню стійкістю еколого-економічної системи, а також плануванню її показників для розробки програм розвитку підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: УПРАВЛІННЯ, МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ, ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА.

ABSTRACT

Bakulich O.O., Holodenko V.O. Essential characteristics of environmental and economic management's mechanisms. Visnyk National Transport University. Series «Economic sciences». Scientific journal. – Kyiv: NTU, 2022. – Issue 4 (54).

The article is devoted to research and definition of essential characteristics of mechanisms of ecological and economic management. The proposed basic model of environmental and economic management. The specifics of environmental and economic management tasks are explained. It was found that the achievement of the set goal by the system is solved through a number of principles, methods and management mechanisms. The division of mechanisms into level and subsystems is considered. The functions of mechanisms for managing the sustainability of the ecological and economic system are defined, which are considered at three organizational levels of management: state, regional, and local. Mechanisms of

ecological and economic management of ecological and economic systems can form a single mechanism of management only under the condition of their integrated use.

Object of the study: mechanisms of ecological and economic management.

Purpose of the study: an essential characteristic of the mechanisms of ecological and economic management.

Method of the study: theoretical generalization – in clarifying the content of the definition of «management mechanism», ecological and economic system»; synthesis – in the development of basic model of environmental and economic management, systems of ecological and economic management mechanisms.

It is analyzed that enterprise and environment, which plays an important role in the complex model of environmental and economic management, is an integrated environmental protection refers to the company's environmental policy aligned with the top priorities of companies. Thus, the enterprise shows maximum initiative in reducing the burden on the environment, which is expressed in its use of environmentally friendly technologies, raw materials, waste, etc.

The proposed basic model of environmental and economic management. The specifics of environmental and economic management tasks are explained. It was found that the achievement of the set goal by the system is solved through a number of principles, methods and management mechanisms.

The practical significance of the obtained results of the research lies in the presented proposals of effective forms of mechanisms of environmental and economic management. The distribution of mechanisms by levels of management organization makes it possible to determine the competences of management bodies of each level within their ecological and economic systems. In addition, it facilitates the work of coordinating the interests of management bodies and increases the efficiency of their work. The use of the proposed system of management mechanisms contributes to more effective management of the sustainability of the ecological and economic system, as well as the planning of its indicators for the development of development programs for the enterprise.

KEY WORDS: MANAGEMENT, MANAGEMENT MECHANISM, ECOLOGICAL AND ECONOMIC MANAGEMENT, ECOLOGICAL AND ECONOMIC SYSTEM.

АВТОРИ:

Бакуліч О.О., кандидат технічних наук, Національний транспортний університет, декан факультету менеджменту, логістики та туризму, e-mail: bakulich.elena@gmail.com, тел. +380937451421, Україна, 01010, м. Київ, вул. Омельновича-Павленко 1.

Голоденко В.О., Національний транспортний університет, e-mail: f-v-o@ukr.net, тел. +380636386773, Україна, 01010, м. Київ, вул. Омельновича-Павленко 1.

AUTHOR:

Bakulich O.O. Ph.D., (engineering), National Transport University, Dean of the Faculty of Management, logistics and tourism, e-mail: bakulich.elena@gmail.com, tel. +380937451421, Ukraine, 01010 Kyiv, Omelyanovicha-Pavlenko str. 1.

Holodenko V.O., National Transport University, e-mail: f-v-o@ukr.net, tel. +380636386773, Ukraine, 01010 Kyiv, Omelyanovicha-Pavlenko str. 1.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Заяц О.В., к.е.н., доцент, Національний транспортний університет, Київ, Україна.

Голубкова І.А., д.е.н., професор, завідувача кафедрою Економічної теорії та підприємництва на морському транспорті Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту Національного університету “Одеська морська академія”;

REVIEWER:

Zaiats O.V., Ph.D, National Transport University, Kyiv, Ukraine.

Golubkova I.A., Ph.D, Doctor of Economic Sciences, Head of Department of Economic Theory and Entrepreneurship in Maritime Transport, Maritime Law and Management Faculty and National University “Odesa Maritime Academy”.